ISSN: 2522-9699, 2616-5007

ФІЛОСОФСЬКІ КОНЦЕПЦІЇ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

DOI 10.33930/ed.2019.5007.59(5-6)-1
УДК 37.013.33 : 159.9(477)

ФІЛОСОФІЯ ДОВІРИ ТА САМОПІЗНАННЯ Г. СКОВОРОДИ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ ПЕДАГОГІКИ

Н. В. Радіонова

Анотація.

Актуальність теми дослідження. *Цифрова трансформація освіти відкриває нові можливості для доступу до знань, самопізнання та саморозвитку, але водночас посилює технологічну опосередкованість освітньої комунікації, соціальної взаємодії та творчої діяльності, породжує кризу традиційних освітніх практик*

Постановка проблеми. *Попри зростання уваги до проблем, пов'язаних із довірою в умовах цифрової трансформації суспільства та освіти, залишається недостатньо осмисленим її філософсько-антропологічний вимір як основи педагогічної взаємодії в освітньому середовищі та виявленні підвалин цифрової педагогіки.*

Аналіз останніх досліджень і публікацій. *Філософські дослідження цифровізації освітнього простору та інформаційної педагогіки займають важливе місце у сучасному науковому дискурсі – В. Воронкова, О. Кивлюк, М. Култаєва, С. Куцепал, В. Нікітенко, С. Терепищий та ін. Проблема довіри також набула свого специфічного ракурсу вивчення в контекстах цифровізації культури – П. Гілен, М. Кастельс, О. Кожем'якіна Л. Флоріді та ін.*

Постановка завдання. *Здійснити осмислення феномену довіри в умовах цифрової трансформації освіти крізь призму антропології Г. Сковороди; визначити філософсько-антропологічні засади формування культури довіри в цифровій педагогіці; обґрунтувати необхідність збереження екзистенційного виміру довіри в технологізованому освітньому просторі.*

Виклад основного матеріалу. *На перший погляд цифрова педагогіка та філософія самопізнання Г. Сковороди репрезентують різні оптики осмислення людського буття – перша у вимірі технологічно опосередкованих освітніх практик, друга – у просторі філософської антропології та духовного самотворення особистості, тож може створитися враження їхньої віддаленості та несумісності. Проте цифрова доба потребує не лише нових освітніх технологій, а й ціннісних орієнтирів, які дозволяють зберегти гуманістичну природу освіти. Сковородинівська перспектива дозволяє доповнити технологічний вимір цифрової педагогіки ціннісно смисловим, у якому довіра є способом людського співбуття. Саме тому варто наголосити, що, повертаючи в центр освітнього процесу здатність особистості до творчого самотворення, сковородинівська ідея "пізнай себе" у певному сенсі є закликом до формування культури довіри.*

Висновки. *Сковородинівська традиція дає можливість розширити прийняте в освітньому середовищі нормативно-процесуальне тлумачення довіри як механізму контролю та наситити екзистенційними смислами. Саме тому, довіра, любов і самопізнання у сковородинівській перспективі можуть бути базовими орієнтирами формування аксіосфери цифрової освіти.*

Ключові слова: *людина, самопізнання, довіра, соціокультурні трансформації, цифрова освіта, освітній простір, культура свободи, педагогічна любов, цінності, Г. Сковорода.*

ISSN: 2522-9699, 2616-5007

HRYHORII SKOVORODA'S PHILOSOPHY OF TRUST AND SELF-KNOWLEDGE IN THE CONTEXT OF DIGITAL PEDAGOGY DEVELOPMENT

Nataliia Radionova

Abstract.

Relevance of the research. *The digital transformation of education expands access to knowledge, self-knowledge, and self-development. At the same time, it intensifies the technological mediation of educational communication, social interaction, and creativity, thus contributing to a crisis of traditional educational practices.*

Problem statement. *Despite growing attention to trust in digitally transformed society and education, its philosophical-anthropological dimension as a foundation of pedagogical interaction and a constitutive principle of digital pedagogy remains insufficiently conceptualized.*

Analysis of recent reseafch and publications. *The digitalization of education and information pedagogy are examined by V. Voronkova, O. Kyvliuk, M. Kultaieva, S. Kutsepal, V. Nikitenko, and S. Terepyshchyi, while trust in digital culture is addressed by P. Gielen, M. Castells, O. Kozhemiakina, L. Floridi, and others.*

Research task. *The article interprets trust through Hryhorii Skovoroda's anthropology, identifies the philosophical-anthropological foundations of a culture of trust in digital pedagogy, and substantiates the need to preserve its existential dimension in a technologized educational environment.*

Main material presentation. *Digital pedagogy and Skovoroda's philosophy of self-knowledge appear to represent different perspectives on human existence: technologically mediated educational practices and the spiritual self-formation of the person. However, the digital age requires not only innovative technologies but also axiological orientations capable of preserving the humanistic nature of education. Skovoroda's perspective complements the technological dimension of digital pedagogy with an axiological-semantic dimension in which trust constitutes a mode of human co-being. By restoring the individual's capacity for creative self-formation to the centre of education, the Skovorodian imperative "Know thyself" becomes a call to cultivate a culture of trust.*

Conclusions. *The Skovorodian tradition makes it possible to transcend the normative-procedural interpretation of trust as a mechanism of control and to imbue it with existential meaning. Trust, love, and self-knowledge may therefore serve as fundamental orientations in shaping the axiosphere of digital education.*

Key words: *human being, self-knowledge, trust, digital pedagogy, educational space, culture of freedom, pedagogical love, Hryhorii Skovoroda.*

Актуальність теми дослідження. Цифрова трансформація освіти відкриває нові можливості доступу до знань, самопізнання та саморозвитку, але водночас посилює технологічну опосередкованість освітньої комунікації, соціальної взаємодії та творчої діяльності. Подальше розгортання цієї тенденції призводить до виникнення кризи традиційних освітніх практик, відмови від авторитетів та зниження рівня міжособистісної довіри, без чого не можлива екзистенційна установка людини щодо себе, іншого, світу та вищого смислового порядку буття. У цьому контексті особливого значення набуває філософське осмислення довіри як фундаментальної умови педагогічних відносин, педагогічної любові та гуманістично орієнтованої взаємодії між учасниками освітнього процесу, заснованої на відповідальності, емпатії, повазі. Позаяк, педагогічна взаємодія в онлайн-середовищах потребує не тільки цифрової компетентності, а й культури довіри.

У класичній педагогічній традиції довіра між вчителем і учнем формувалася через безпосередній контакт, педагогічну майстерність, особистий приклад вчителя та його здатність до розуміння, підтримки та наставництва. Водночас у цифрову добу відбулося суттєве розширення змісту поняття довіри за рахунок нових вимірів, пов'язаних із цифровими формами освітньої взаємодії. Поширення освітніх практик, адаптованих до інноваційних технологій, послаблює можливості безпосереднього міжособистісного контакту, необхідного для формування емоційної довіри. Довіра дедалі частіше починає встановлюватися через систему нормативно-регулятивних принципів, серед яких академічна доброчесність, прозорість оцінювання, тестова перевірка знань тощо. Все це утворює певну напругу між інституційною та особистісною природою довіри, що виявляється у протиріччі між прагненням до стандартизації освітньої взаємодії та

ISSN: 2522-9699, 2616-5007

необхідністю збереження її екзистенційної складової. Крім того педагогічні імперативи, позначені пафосом інноваційного оновлення, зміщують акцент із суб'єкт-суб'єктної взаємодії на інструментальні параметри взаємодії, утворюють ризик людяності в освітньому просторі.

У такому ракурсі особливо актуальною є філософія самопізнання Г. Сковороди, в модусі якої проблема довіри може бути осмислена через ідеї сродної праці, педагогічної любові, діалогічності та свободи самотворення.

Постановка проблеми. Попри зростання уваги до проблем, пов'язаних із довірою в умовах цифрової трансформації суспільства та освіти, залишається недостатньо осмисленим її філософсько-антропологічний вимір як основи педагогічної взаємодії в освітньому середовищі та виявленні підвалин цифрової педагогіки. Ця проблема виходить за межі нормативної регуляції та може бути розкрита через категорії самопізнання, відповідальності, сродності, свободи та любові.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Філософські дослідження цифровізації освітнього простору та інформаційної педагогіки займають важливе місце у сучасному науковому дискурсі – В. Воронкова, О. Кивлюк, М. Култаєва, С. Куцепал, В. Нікітенко, С. Терепищий та ін. Серед пріоритетних дослідницьких ліній виокремлюються проблеми взаємодії людини і технологій зокрема концепція цифрової людини акцентує увагу на зміні способів існування людини в умовах цифрової реальності [2]. У дослідженнях О. Кивлюк інформаційну педагогіку розглянуто крізь призму гармонійного поєднання технологій із цілями розвитку особистості [5]. У працях С. Терепищого введено концепт цифрової солідарності, який розкривається через цінності відповідальності, взаємодопомоги та довіри [15]. Проблема довіри також набула свого специфічного ракурсу вивчення в контекстах цифровізації культури – П. Гілен, М. Кастельс, О. Кожем'якіна Л. Флоріді та ін. Водночас існує необхідність переосмислення цього феномену в контексті формування аксіосфери цифрової освіти [11; 12]. Саме тому, дослідження культури довіри потребує звернення до її антропологічної перспективи в творчості Г. Сковороди.

Постановка завдання. Здійснити осмислення феномену довіри в умовах цифрової трансформації освіти крізь призму антропології Г. Сковороди; визначити філософсько-антропологічні засади формування культури довіри в цифровій педагогіці; обґрунтувати необхідність збереження екзистенційного виміру довіри в технологізованому освітньому середовищі.

Виклад основного матеріалу. Цифрова трансформація освіти актуалізує переосмислення її аксіосфери, адже технологічні зміни вимагають від суб'єктів освітнього процесу не лише нових компетентностей, а й ціннісних орієнтирів, здатних зберегти гуманістичний вимір освітньої взаємодії. Наявність довіри і любові в освітніх відносинах є контрфактичною вимогою [8, с. 111]. Їхня сутність торкається комплексу смислів, що виявляються у визнанні можливості іншого до становлення і внутрішньої зміни, але у ситуації пріоритетності технічних інновацій досить часто педагогічна любов звужується до формальної підтримки емоційного комфорту та психологічного клімату, тоді як довіра редагується до механізму дотримання певних правил і процедур. Водночас, таке звужене, а подекуди й інструментальне сприйняття довіри та любові витісняє їх справжній онтологічний статус у структурі педагогічних відносин, перетворюючи їх із засадничих умов людського ставлення на допоміжні механізми оптимізації освітньої взаємодії. Особливо виразно ця проблема постає в умовах цифрової трансформації, де освітня ефективність часто пов'язується з технологічною оптимізацією ресурсного потенціалу, що супроводжується деформацією культури свободи та втратою довіри. Все це "криє у собі ризики перетворення інституцій науки та освіти на їхні редуковані форми" [7, с. 51].

На перший погляд цифрова педагогіка та філософія самопізнання Г. Сковороди репрезентують різні оптики осмислення людського буття – перша у вимірі технологічно опосередкованих освітніх практик, друга – у просторі філософської антропології та духовного самотворення особистості, тож може створитися враження їхньої віддаленості та несумісності. Щоправда, цифрова доба потребує не лише нових освітніх технологій, а й ціннісних орієнтирів, які дозволяють зберегти гуманістичну природу освіти. Як підкреслює О. Кожем'якіна: "важливим складником сучасної медіакультури має стати так звана "виправдана", свідома довіра, що базується на комунікативних стратегіях критичного оптимізму" [6, с. 124]. Саме тут набуває значення сковородинівська традиція. Смисловою

ISSN: 2522-9699, 2616-5007

точкою перетину цифрової педагогіки та філософсько-педагогічної спадщини Г. Сковороди є проблема формування свідомої довіри як внутрішньої якості людини. Так форма довіри має радше не педагогічний, а суспільно-етичний вимір, бо свідоме самосприйняття пов'язане не стільки з цілеспрямованим виховним впливом, скільки з набуттям досвіду надійної взаємодії. Саме цей досвід стає умовою подальшого відтворення довірчих відносин: "довіра викликає довіру. Таким чином виникає справжня магія довіри" [3, с. 236], що здатна протистояти недовірі. Така логіка є наскрізною у творчості Г. Сковороди.

Безперечно, перенесення філософських ідеї Г. Сковороди у контексти сучасного цифрового суспільства не може виглядати як їх механічна модернізація, вони радше мають не буквальний, а герменевтичний потенціал і здатні вступити в діалог із актуальними проблемами сучасності. У цьому сенсі значимою є думка Г. Гумбрехта, що історичний досвід набуває нового значення як форма присутності. Він пише: "за допомогою "зображеного" в текстах і картинах з минулого, яке часто потребує пояснення й перенесення в контекст нашого теперішнього, настрої з цього минулого можуть діяти на нас прямо й безпосередньо, лише коли ми відкриті до них. Настрої ніби здатні перестрибнути герменевтичний вимір" [4, с. 54]. Саме така герменевтична відкритість дозволяє розглядати філософські ідеї Г. Сковороди не як архаїчну систему поглядів, а як ресурс сучасної аксіосфери. За слушною зауважою С. Садовенко: "Аксіосфера – це духовне утворення, яке охоплює ціннісні орієнтації, що забезпечують самозбереження людини в просторі і часі" [13, с. 158]. Саме тому, можна погодитися з авторкою, що "моделювання цілісної семіотично-семантично-ціннісної системи культури – складний інтегративний процес, здатний до самоорганізації та саморозвитку" [13, с. 158].

Цифрова освіта функціонує за принципом мережі, вона так само як інформаційна культура "сповнена точками самовідтворення" [16, с. 298]. Такими точками самовідтворення освітніх спільнот виступають "цінності цифрової солідарності", серед яких вагоме значення має довіра [15, с. 64].

Слід наголосити, що у цифровому просторі культура довіри формується на перетині принципів FAIR, CARE, GDPR, основною вимогою яких – це відкритість і доступність знань мають поєднуватися з етичним ставленням до даних та захистом людської гідності, що, безперечно, значимо для освітньо-наукової діяльності, але у педагогічних відносинах створює ризик редукції довіри до процедурної відповідальності. Тут варто погодитися з думкою П. Гілена, довіра дещо ефемерна, вона не вписується в нормативні процедури і правила та її важко забезпечити з юридичної точки зору, вона "починається там, де закінчується впевненість", тож "довіра означає вміння справлятися з непередбачуваністю та неосяжністю життя" [3, с. 237].

Оптимальні параметри застосування інформаційної педагогіки на засадах довіри, за О. Кивлюк, визначаються не лише технічними можливостями інформаційно-комунікативних технологій, а передусім їхньою відповідністю гуманістичним цілям освіти. Саме тому формування розвиненої інформаційної культури у здобувачів та педагогів є одним із ключових параметрів ефективного застосування інформаційної педагогіки [5, с. 227–233]. Оптимізація освітнього процесу в умовах цифровізації виявляє певний парадокс довіри. З одного боку, до всіх учасників освітнього процесу, як агентів, так й адресатів необхідно виявляти довіру на основі первинного визнання їхньої суб'єктності та презумпції доброчесності, оскільки: "свідченням довіри є те, що ви не відчуваєте потреби перевіряти" [3, с. 237]. Тож, довіра є не лише результатом досвіду взаємодії, але й вихідною умовою її конструктивного розгортання. З іншого – природа довіри є такою, що "вона завжди залишається трохи сліпою" [3, с. 237], оскільки передбачає відкритість до іншого і неможливість абсолютного контролю. Саме ця властивість довіри особливо актуалізується в інформаційному середовищі, де людина взаємодіє з великими масивами даних, цифровими платформами та різними джерелами інформації. За таких умов передумовою формування довіри стає розвинута інформаційна культура. Безсумнівно, інформаційна культура не усуває амбівалентність, притаманну самій природі довіри, але створює умови для її раціонального та етично відповідального здійснення.

Водночас формування інформаційної культури потребує звернення до глибших антропологічних засад становлення особистості. Сковородинівська перспектива дозволяє доповнити технологічний вимір цифрової педагогіки ціннісно смисловим, у якому довіра є способом людського співбуття.

ISSN: 2522-9699, 2616-5007

Варто наголосити, що, повертаючи в центр освітнього процесу здатність особистості до творчого самотворення, сковородинівська ідея “пізнай себе” у певному сенсі є закликом до формування культури довіри. Йдеться не тільки про здатність критично сприймати інформацію або ефективно використовувати цифрові ресурси, а передусім про розвиток внутрішніх ціннісних орієнтирів. Таким чином довіра в цифровій педагогіці не може бути виключно інституційною – вона потребує постійного “культивування” людини. Ідея про принципову незавершеність самовиховання та самоосвіти людини стверджується Г. Сковородою через символічний конструкт “світ дитинства” [10]. Саме “дитинство” як своєрідний модус людського буття, у творчості Г. Сковороди є тією основою на якій вибудовується його педагогічна концепція як практика внутрішнього самотворення: “о нещасний той, хто минаючи це джерело, сподівається віднайти для себе будь-яке благо” [14, с. 1291]. Духовне плекання людини є найважливішим завданням освіти, у його розумінні освіта – це процес культивування людської природи. Ця ідея символічно втілюється ним в метафорі саду.

Метафора саду має глибоке коріння в європейській філософській традиції. Зокрема Ф. Бекон наголошує, що “спочатку Всемогутній Бог заклав сад”, а тому він «найчистіша із людських насолод” [1, с. 204]. За Беконом, сад є символом гармонійного співіснування природи і культури, що є результатом творчої праці та піклування людини. У філософії Г. Сковороди ця традиція отримує духовне переосмислення, а метафора саду переноситься на саму людину. За власним твердженням Г. Сковороди “Сад божественних пісень” – “прозябає із зерняток Святого Письма” [14, с. 32]. За Сковородою, сад символізує внутрішній простір людської душі: “Щасливий той, і без утіх, хто здолав смертельний гріх. // Душа його – Божий град. Душа його – Божий сад. // Завжди цей сад дає квіти, завжди цей сад дає плоди. // Завжди там весна квітує і лист його ніколи не опадає” [14, с. 54]. Якщо здійснити герменевтичну проєкцію сковородинівського розуміння сутності “граду” та “саду” на проблематику цифрової педагогіки, то у такому прочитанні можна відзначити їхню смислову відповідність сучасним вимірам освітнього простору, де “град” символізує ціннісно-нормативний вимір освіти, натомість “сад” репрезентує простір розвитку особистості. У цьому сенсі сад є метафорою культури людини – процесу виховання її внутрішніх якостей та чеснот. Як культивування саду, за Беконом, передбачає розуміння власної міри та законів розвитку природи. Так само й виховання людини, за Сковородою, має ґрунтуватися не на примусовому формуванні, а на відкритті її природної схильності. Отже, нормативні механізми набувають життєвого змісту лише за умови формування внутрішньої культури довіри.

Саме тому самопізнання у філософії Г. Сковороди ґрунтується на внутрішній здатності людини до відповідальності, морального вибору та саморефлексії: “…здоровий Розум робить легким будь-який спосіб життя, будь-яку переміну” [14, с. 1176]. За Г. Сковородою, людина має відкрити в собі свою справжню природу, своє покликання: “не розуміти себе самого те саме, що й загубити себе самого” [14, с. 235]. Практики внутрішнього самовдосконалення та роботи над собою концептуально узагальнює сковородинівська категорія “сродності”, яка описує не лише відповідність людини її природному покликанню, а й результат рефлексивного відкриття власної сутності: “сродне до сродного схиляється” [14, с. 437]. У цьому зв’язку актуалізується питання не тільки про присутність довіри у педагогічних відносинах, але й про її варіативну та константну складову у практиках дистанційної освіти [8, с. 112]. Адже у дистанційному форматі безпосередній контакт між учителем і учнем частково заміщується технологічно опосередкованою взаємодією. Якщо константна складова підтримується за рахунок фундаментальної вимоги щодо освітньої взаємодії – пріоритетом взаємної поваги, дотримання принципів доброчесності та визнання гідності людини, то варіативний аспект визначається трансформацією форм її прояву залежно від специфіки технологічних платформ і способів організації освітньої присутності.

Висновки. Звернення до філософії Г. Сковороди в контексті цифрової трансформації освіти дозволяє виявити ті антропологічні та аксіологічні засади, які залишаються визначальними не залежно від зміни технологій та умов навчання. Саме в цьому контексті концепти “сродності”, та “пізнай себе” набувають значення для цифрової педагогіки. Не менш важливим є сковородинівське розуміння любові як духовної основи людської взаємодії. Саме така перспектива дозволяє переосмислити роль педагога в цифрову добу, який має забезпечити умови для особистісного становлення учня. Саме довіра є

ISSN: 2522-9699, 2616-5007

фундаментальною умовою освітньої взаємодії. Сковородинівська традиція дає можливість розширити прийняте в освітньому середовищі нормативно-процесуальне тлумачення довіри як механізму контролю та наситити екзистенційними смислами. Довіра, за Сковородою, має випереджальний характер, вона передує остаточній оцінці людини та відкриває простір для її самореалізації. Саме тому, довіра, любов і самопізнання у сковородинівській перспективі можуть бути базовими орієнтирами формування аксіосфери цифрової освіти.

Список використаних джерел:

1. Бекон, Ф 2024, *Есеї або поради, громадянські та моральні,* пер. з англ. І. Карівець та І. Карівець, Львів : *Контур*, 248 с.
2. Воронкова, ВГ & Нікітенко, ВО 2022, *Філософія цифрової людини і цифрового суспільства: теорія і практика*. Монографія, Львів-Торунь : *Liha-Pres*, 460 с.
3. Гілен, П 2026, *Довіра. Вибудовування культурного спільного,* пер. з англ. Т. Родіонової, В. Ядухи, Ю. Дідоха, Харків : *ist publishing*, 264 с.
4. Гумбрехт, ГУ 2019, *Розладнаний час*, пер. з англ. та нім. І. Іващенко, Харків: *ist publishing*, 104 с.
5. Кивлюк, О 2011, *Інформаційна педагогіка: філософія, теорія, практика*. Монографія, Київ : *УАН ВІР*, 336 с.
6. Кожем'якіна, О 2019, 'Маніпулятивні ефекти сміху в дискурсі довіри', *Докса*, Вип. 1 (31), с. 120 – 131.
7. Култаєва, МД, Панченко, ЛМ & Радіонова, НВ 2024, 'Академічні спільноти і культура свободи', *Interdisciplinary Studies of Complex Systems,* № 24, с. 42–54. Available at : <doi:10.31392/iscs.2024.24.042>. [8 Травень 2026].
8. Култаєва, МД, Панченко, ЛМ, Радіонова, НВ & Григорова, НВ 2021, 'Педагогічна любов у мінливих соціокультурних контекстах: комплементарність антропологічного і функціоналістського підходів (частина 1)', *Interdisciplinary Studies of Complex Systems*. № 19, с. 109–120.
9. Култаєва, М & Радіонова, Н 2023, *Просвітницька мобільність і романтичне прискорення: Г. Сковорода та М. Гоголь (філософсько-освітні та культурно-антропологічні розвідки)*. Монографія, наук. ред. Н. Радіонова, Київ : *Вид-во "Людмила"*, 226 с.
10. Радіонова, НВ 2026, '"Світ дитинства", як нормативний ідеально-типовий конструкт філософської антропології Григорія Сковороди', *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава. Мудрого. Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія,* № 1 (68), с. 132-142. Available at : <doi:10.21564/2663-5704.68.349838>. [8 Травень 2026].
11. Радіонова, НВ 2026, 'Філософія самопізнання Григорія Сковороди у контексті завдань EdTech в освіті', *HUMANITIES STUDIES: збірник наукових праць,* голов. ред. В. Г. Воронкова, Запоріжжя : *Видавничий дім "Гельветика",* Випуск 26 (103), с. 177-183. Available at : <doi:10.32782/hst-2026-26-103-17>. [8 Травень 2026].
12. Радіонова, Н 2026, 'Григорій Сковорода: школа мислення і шляхетності духу в аксіосфері сучасної цифрової освіти', *Освітній дискурс*, Вип. 57 (1-2), с. 7 – 13.
13. Садовенко, СМ 2019, *Хронотопи аксіосфери української народної художньої культури*. Монографія, Київ : *НАКККіМ*, 356 с.
14. Сковорода, Г 2011, *Повна академічна збірка творів,* за редакцією проф. Леоніда Ушкалова, Харків – Едмонтон – Торонто : Майдан; *Видавництво Канадського Інституту Українських Студій,* 1400 с.
15. Терепищий, СО 2025, 'Мережеве суспільство і цінності цифрової солідарності: філософські орієнтири ІТ-освіти в Україні під час війни', *Освітній дискурс*, Вип. 54 (5-6), с. 58 – 65. Available at : <doi:10.33930/ed.2019.5007.54(5-6)-6>. [8 Травень 2026].
16. Яценко, О 2020, *Метафізика культури: від онтології до технології, від реальності до віртуальності*. Монографія, Київ : *Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова,* 353 с.

References:

1. Bekon, F 2024, *Esei abo porady, hromadianski ta moralni* [Essays or Counsels, Civil and Moral], trans. from English by I Karivets and I Karivets, *Kontur*, Lviv, 248 p. [in Ukrainian].
2. Voronkova, VH & Nikitenko, VO 2022, *Filosofiia tsyfrovoi liudyny i tsyfrovoho suspilstva: teoriia i praktyka* [Philosophy of the Digital Human and Digital Society: Theory and Practice], monograph, *Liha-Pres*, Lviv–Torun, 460 p. [in Ukrainian].
3. Hilen, P 2026, *Dovira. Vybudovuvannia kulturnoho spilnoho* [Trust: Building the Cultural Commons], trans. from English by T Rodionova, V Yadukha and Yu Didokh, *ist publishing*, Kharkiv, 264 p. [in Ukrainian].
4. Humbrecht, HU 2019, *Rozladnanyi chas* [Disrupted Time], trans. from English and German by I Ivashchenko, *ist publishing*, Kharkiv, 104 p. [in Ukrainian].

ISSN: 2522-9699, 2616-5007

5. Kyvliuk, O 2011, *Informatsiina pedahohika: filosofiia, teoriia, praktyka* [Information Pedagogy: Philosophy, Theory, Practice], monograph, *UAN VIR*, Kyiv, 336 p. [in Ukrainian].
6. Kozhemiakina, O 2019, 'Manipuliatyvni efekty smikhu v dyskursi doviry' [Manipulative Effects of Laughter in the Discourse of Trust], *Doksa*, iss. 1 (31), pp. 120–131. [in Ukrainian].
7. Kultaeva, MD, Panchenko, LM & Radionova, NV 2024, 'Akademichni spilnoty i kultura svobody' [Academic Communities and the Culture of Freedom], *Interdisciplinary Studies of Complex Systems*, no. 24, pp. 42–54. [in Ukrainian]. doi: 10.31392/iscs.2024.24.042 [8 Traven 2026].
8. Kultaeva, MD, Panchenko, LM, Radionova, NV & Hryhorova, NV 2021, 'Pedahohichna liubov u minlyvykh sotsiokulturnykh kontekstakh: komplementarnist antropolohichnoho i funktsionalistskoho pidkhodiv (chastyna 1)' [Pedagogical Love in Changing Sociocultural Contexts: Complementarity of Anthropological and Functionalist Approaches (Part 1)], *Interdisciplinary Studies of Complex Systems*, no. 19, pp. 109–120. [in Ukrainian].
9. Kultaeva, M & Radionova, N 2023, *Prosvitnytska mobilnist i romantychne pryskorennia: H. Skovoroda ta M. Hohol (filosofsko-osvitni ta kulturno-antropolohichni rozvidky)* [Enlightenment Mobility and Romantic Acceleration: H. Skovoroda and M. Gogol (Philosophical-Educational and Cultural-Anthropological Studies)], monograph, scientific ed. N Radionova, *Vyd-vo "Liudmyla"*, Kyiv, 226 p. [in Ukrainian].
10. Radionova, NV 2026, '"Svit dytynstva", yak normatyvnyi idealno-typovyi konstrukt filosofskoi antropolohii Hryhoriia Skovorody' ["The World of Childhood" as a Normative Ideal-Typical Construct of Hryhorii Skovoroda's Philosophical Anthropology], *Visnyk Natsionalnoho yurydychnoho universytetu imeni Yaroslava Mudroho. Seriia: filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia*, no. 1 (68), pp. 132–142. [in Ukrainian]. doi: 10.21564/2663-5704.68.349838 [8 Traven 2026].
11. Radionova, NV 2026, 'Filosofiia samopiznannia Hryhoriia Skovorody u konteksti zavdan EdTech v osviti' [The Philosophy of Self-Knowledge of Hryhorii Skovoroda in the Context of EdTech Tasks in Education], *Humanities Studies: zbirnyk naukovykh prats*, ed. VH Voronkova, vol. 26 (103), pp. 177–183. [in Ukrainian]. doi: 10.32782/hst-2026-26-103-17 [8 Traven 2026].
12. Radionova, N 2026, 'Hryhorii Skovoroda: shkola myslennia i shliakhetnosti dukhu v aksiosferi suchasnoi tsyfrovoi osvity' [Hryhorii Skovoroda: A School of Thinking and Nobility of Spirit in the Axiosphere of Contemporary Digital Education], *Osvitnii dyskurs*, iss. 57 (1–2), pp. 7–13. [in Ukrainian].
13. Sadovenko, SM 2019, *Khronotopy aksiosfery ukrainskoi narodnoi khudozhnoi kultury* [Chronotopes of the Axiosphere of Ukrainian Folk Artistic Culture], monograph, *NAKKKiM*, Kyiv, 356 p. [in Ukrainian].
14. Skovoroda, H 2011, *Povna akademichna zbirka tvoriv* [Complete Academic Collection of Works], ed. Prof. Leonid Ushkalov, Maidan; *Canadian Institute of Ukrainian Studies Press*, Kharkiv–Edmonton–Toronto, 1400 p. [in Ukrainian].
15. Terepyshchyi, SO 2025, 'Merezheve suspilstvo i tsinnosti tsyfrovoi solidarnosti: filosofski oriientyry IT-osvity v Ukraini pid chas viiny' [Network Society and the Values of Digital Solidarity: Philosophical Guidelines for IT Education in Ukraine during the War], *Osvitnii dyskurs*, iss. 54 (5–6), pp. 58–65. [in Ukrainian]. doi: 10.33930/ed.2019.5007.54(5-6)-6 [8 Traven 2026].
16. Yatsenko, O 2020, *Metafizyka kultury: vid ontolohii do tekhnolohii, vid realnosti do virtualnosti* [Metaphysics of Culture: From Ontology to Technology, from Reality to Virtuality], monograph, *Vyd-vo NPU imeni M.P. Drahomanova*, Kyiv, 353 p. [in Ukrainian].

Надійшло до видання / Received *12.05.2026*
Прийнято до друку / Accepted *10.06.2026*